

Jan Tęgowski
(Białystok)

Przyczynek źródłowy do dziejów dóbr Miadzioł — Kobylnik w powiecie oszmiańskim

Kobylnik, zamiennie nazywany w źródłach Miadziołem Małym, położony nad jeziorem Narocz, w XV w. był w posiadaniu kniaziów Świrskich, którzy tam w bliżej nieokreślonym roku ufundowali kościół pod wezwaniem św. Andrzeja. Z dokumentów wydanych na rzecz tego kościoła nie zachował się żaden autentyczny z XV stulecia. Przyczyną tego stanu było przejście dóbr w ręce innych osób, które w czasie reformacji przejęły majątek kościoła i jego dokumenty, których treść w początku XVII w. odtwarzali ludzie pragnący przywrócić do życia parafię kobylnicką. Najpierw obserwujemy aktywność w sprawie nabycia dóbr kobylnickich przez Hrehorego Stanisławowicza Ościka, wojewodę trockiego¹. Ze sprawy toczącej się przed królem w 1511 r. wynika, że Ościk nabył od swego szwagra, kanonika wileńskiego, kniazia Andrzeja Świrskiego jego część patronatu nad kościołem w Kobylniku — Miadziole („A što sja tyčet kostela v’ Mjadele, kotoryj ž’ kostel djdko ich’ knjaz’ Andrej z’ svojeje dobroje voli nadal, i też kostel ich zvečnyj Vornjanskij — tych kostelov pan Grigorej, pospolu s nimi majet byti podavcoju”). O ile Hrehory Ościk nabywał dobra Świrskich będąc ich częściowym spadkobiercą (przez żonę Aleksandrę), o tyle wojewoda wileński, Mikołaj Radziwiłł rozpoczął nabywanie dóbr w okolicy Kobylnika poprzez adopcję, o czym dowiadujemy się najpierw z dość późnego i nieprecyzyjnego źródła, a mianowicie z wywodu szlacheckiego panów Szyszłów-Okmitków z czerwca 1796 r., którzy zeznają, co następuje: „Najprzód ta wołość Jasień wyszła z domu książąt Świrskich, bo tenże Jan Talimontowicz książę Świrski przyjąwszy na chrzcie za syna J.O. księcia Jmości Mikołaja Radziwiłłę wojewodę wileńskiego, trzecią część imienia swego Kobylnika onemu wiecznością w roku 1516 miesiąca Apryla 13 dnia zapisał, za którymi zapisami to imienie Jasień w domu Radziwiłłowskim będące, w dom Jpanów Kisków dostało się, a potem pan Jan Karol Korsak pisarz, a potem sędzia ziemski Oszmiański, one u Jpana Janusza Kiszki wojewody połockiego kupił na bursę swoją Korsakowską wiecznością zapłacił, ażeby

¹ W dniu 22 VI 1511 r. król Zygmunt rozstrzyga spór m.in. o te dobra między synami Michała Pietkowica Świrskiego a panem Grigorijem Stanisławowiczem Ościkiem (*Русская Историческая Библиотека*, т. 20, Санкт-Петербург 1903, кн. 2, № 126, с. 716-718); ponownie zaś spór ten wraca w 1516 r. (*Lietuvos Metrika*, kn 9 (9), Vilnius 2002, nr 698, s. 374-375).

z tej majątności studenci w pomienionej bursie będące wychowanie wszelkie i sustentacją mieć mogli i do zawiedzenia przewielebnej Kapituły Wileńskiej w intromisją przez woźnego pana Jana Chodosa podał roku 1612, miesiąca Nowembra 12 dnia”². Potwierdzenie aktu adopcji wojewody wileńskiego przez kniazia Jana Talimuntowica Świrskiego mamy w oryginalnym dokumencie króla Zygmunta Starego z 30 czerwca 1516 r.³ Oczywiście adopcja nie musiała się wiązać z uczestnictwem w chrzcie osoby adoptowanej, jednak była ona sposobem na ominięcie zakazu wyzbywania się więcej niż 1/3 dóbr⁴. Od lat dwudziestych XVI w. intensywnie wykupywał części Kobylnika od kniazów Świrskich wojewoda wileński Olbracht Marciniowicz Gasztołd⁵. Ten ostatni odkupił od Jerzego Juriewicza Ościka, wnuka wojewody Hrehorego jego część dóbr w Kobylniku za 300 kop groszy litewskich, co król Zygmunt I potwierdził Gasztołdowi 8 listopada 1535 r.⁶ Jednakże Jerzy uczynił to bez wiedzy swego brata Hrehorego, który 21 grudnia 1541 r. pozwał o nieprawne posiadanie dóbr Kobylnik Stanisława Gasztołda, wojewodę nowogródzkiego⁷. Sąd jednak przyznał rację Gasztołdowi. Gdy Stanisław Gasztołd zmarł bezpotomnie 18 grudnia 1542 r., jego olbrzymie dobra przeszły na króla Zygmunta Starego, a ten podarował je swemu synowi Zygmunтови Augustowi w 1543 r.⁸

Jak wnioskujemy z publikowanego niżej rejestru spraw dotyczących tych dóbr, w dniu 30 marca 1545 r. Zygmunt August odstąpił dobra Kobylnik kasztelanowi wileńskiemu, panu Hrehoremu Hrehorewiczowi Ościkowi, ten zaś oprawił na tych dobrach posag swej świeżo poślubionej (w 1541 r.) żonie, księżniczce Anastazji Michałównie Żesławskiej-Mścisławskiej. Anastazja miała w chwili zamążpójścia trzy siostry: Marynę, żonę Jurija Ościka, rodzzonego brata jej męża, Tomiłę Barbarę, żonę 1. voto Matwiejaka Mikitynacza, 2. voto kniazia Andrzeja Sołomereckiego, 3. voto Jana Janowicza Zabrzezińskiego młodszego, oraz najmłodszą Bohdanę, żonę kniazia Andrzeja Michałowicza Sanguszki. Pierwszy mąż Anastazji po śmierci Stanisława Gasztołda uzyskał urząd wojewody nowogródzkiego, a rzeczywiście, w chwili zapisu Kobylnika, był już kasztelanem wileńskim. Zmarł przed 20 kwietnia 1558 r., kiedy to Anastazja wystąpiła już jako wdowa dochodząc

² Centralne Archiwum Historyczne Litwy w Wilnie, sygn. S.A. 6429, k. 381 v.

³ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk (dalej: BLAN), Dział rękopisów, f. 6, sygn. 108.

⁴ Zob.: J. Bardach, *Adopcja w prawie litewskim XV i XVI wieku*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, Poznań 2007, t. XII, s. 9-76.

⁵ Lietuvos Metrika, kn 1(1), Vilnius 1998, nr 129 (11 IV 1527 r.).

⁶ Tamże, nr 458.

⁷ BLAN, f. 1, sygn. 131.

⁸ W. Pocięcha, *Gasztołd Stanisław*, „Polski Słownik Biograficzny” (dalej: PSB), t. VII, Kraków 1948-1958, s. 303.

do ugody z synowcami swego męża, Juriewiczami Ościkami⁹. To pozwoliło Anastazji w krótkim czasie (najpóźniej w 1559 r.) wyjść ponownie za mąż za księcia Stefana Andrzejewicza Zbaraskiego, wojewodę witebskiego.¹⁰ Stefan Zbaraski, podobnie jak Anastazja, był poprzednio żonaty, ale Hanna Janówna Zabrzezińska, wojewodzianka trocka zmarła około 1556 r.¹¹ Książ był spowinowacony z siostrą Anastazji Tomiłą, która po śmierci swego drugiego męża, Andrzeja Wasilewica Sołomereckiego w 1541 r. wyszła za mąż za Jana Zabrzezińskiego i przeszła na katolicyzm pod imieniem Barbara¹². Ona to mogła pośredniczyć w wydaniu za mąż swej siostry za kniazia Stefana Zbaraskiego. Jak czytamy w regeście trzeciego dokumentu, księżna Anastazja zapisała 19 lipca 1579 r. swe dobra Kobylnik i dwór Żary mężowi Stefanowi Zbaraskiemu, który po jej śmierci ożenił się po raz trzeci z Dorotą Andrzejówną Firlejówną. Jurij Hrehorowicz Ościk z małżeństwa z Maryną Mścislawską miał trzech synów: Jerzy (+ 1579), nie miał potomstwa, Mikołaj (+ a. 8 I 1565) pozostawił z małżeństwa z księżniczką Hanną Lubecką córkę Hannę wydaną za kniazia Lwa Aleksandrowicza Sanguszkę Koszerskiego, zaś Hrehory (+ 1581), stracony jako zdrajca, miał syna Jana. Syn Hanny Ościkówny, książ Hrehory Lwowicz Sanguszko w dniu 21 marca 1595 r. scedował swemu szwagrowi Janowi Abramowiczowi na Wornianach, wojewodzie mińskiemu prawa swe do dóbr Kobylnik w powiecie oszmiańskim, które przeszły niesłusznie w ręce książąt Zbaraskich¹³. Widocznie Jan Abramowicz zdołał przejąć majątek Kobylnik, czego dowodem są późniejsze spory wdowy po nim z sąsiadami. Zarówno Jan Abramowicz (herbu Lubicz odmienny), jak i jego żona Dorota Wołowiczówna, byli wyznawcami kalwinizmu¹⁴. Na jakiej podstawie Hrehory Sanguszko nazwał Jana Abramowicza swoim szwagrem, trudno dociec. Majątek Worniany, który dostał się Janowi Abramowiczowi w 1587 r., należał przedtem częściowo do Ościków, którzy wykupili go od spadkobierców Heleny Dowgirdówny Pietkowej Świrskiej, a częściowo do Gasztołdów, którzy w podobny sposób skupowali części tego majątku od potomków kniazia Talimunta Krykowicza Świrskiego.

⁹ Российский государственный архив древних актов в Москве, Метрика Литевска (dalej: ML), f. 389, nr 251, k. 172-176; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. I, województwo wileńskie XIV-XVIII wiek, red. A. Rachuba, Warszawa 2004, nr 372, s. 109.

¹⁰ J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 271.

¹¹ Tamże, s. 614.

¹² Tamże, s. 495.

¹³ ML, *Книга судных дел 71* (285), док. 20; J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy...*, s. 446.

¹⁴ A. Ciecchanowiecki, A. Rachuba, *Rys genealogiczny rodziny Abramowiczów na Wornianach*, „Przegląd Wschodni”, 1992, t. II, z. 3 (7), s. 595-609.

Dodatek źródłowy

Wpis do księgi grodzkiej oszmiańskiej *Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Mińsku,* *f. 1732-1 — 6, k. 512-512v*

Roku Tysiąc siedemsetnego czterdziestego szóstego miesiąca Julii dwunastego dnia

Na urządzie JKMcI grodzkim oszmiańskim przede mną Andrzejem Michałem Chodzką oboźnym, rotmistrzem i podstarościm sądowym powiatu oszmiańskiego¹⁵ od JW. IM pana Tadeusza Franciszka z Kozielska Ogińskiego kasztelana trockiego, sądowego oszmiańskiego, przewalskiego, Babylickiego, Urygowskiego starosty, pułkownika wojsk JKM i Rzeczypospolitej¹⁶ instalowany in comparendo personaliter sługa JW. Pana Marcina Oskierki, kasztelana nowogrodzkiego, starosty miadzielskiego JM pan Ludwik Darnałowicz registr kopii ze wszystkich spraw do kancelarii Trybunału Głównego WKL oddanych opowiadał, prezentował i ad acta podał, który registr podając prosił aby ze wszystką w nim wyrażoną rzeczą był do akt ksiąg grodzkich powiatu oszmiańskiego przyjęty i wpisany, który przyjąwszy a wpisując de verbo ad verbum tenor sequitur estque talis:

Registr kopii ze wszystkich spraw od JWW Ichmość panów Marcina i Teresy z Brzostowskich Oskirków kasztelaniców województwa nowogrodzkiego, małżonków, podług dekretu roku Tysiąc siedemset czterdziestego pierwszego, miesiąca Septembra pierwszego dnia w Trybunale ferowanego: primo JWW Ichmość PP Annie z Kozieliń Chomińskiej pisarzowej WKL, matce i Benedyktowi Chomińskiemu staroście Hubskiemu¹⁷. Secundo WW Ichm. Panom Chłusewiczom podkomorzym wilkomirskim, małżonkom¹⁸. Tercio WW Ichm. Panom Karolowi staroście Butwiłowskiemu, Michałowi chorążycowi oszmiańskiemu Sulistrowskim¹⁹. Quarto Ichm. Panom Giedrojciom wszystkim. Quinto Jm panu Korejwie²⁰. Sexto Ichm. XX karmelitom Zaświrskim. Septimo przewielebnej Kapituły Wileńskiej. Wszystkim tym siedmiu stronom sensive ac distincte pod registrem i datami sub nullite

¹⁵ Andrzej Michał Chodźko, h. Kościeszka oboźnym oszmiańskim był w latach 1714-1752, zaś podstarościm oszmiańskim w latach 1740-1749.

¹⁶ Tadeusz Franciszek Ogiński był kasztelanem trockim od listopada 1744 r. do marca 1770 r., kiedy to awansował na wojewodę trockiego.

¹⁷ Benedykt Chomiński, syn Ludwika Jakuba, starosty oszmiańskiego i pisarza WKL, otrzymał starostwo habskie po śmierci brata Józefa Antoniego w 1738 r.

¹⁸ Może chodzi tu o któregoś z synów Krzysztofa Chłusowicza, podczaszego wilkomirskiego w latach 1698-1713, który mógł być podkomorzym wilkomirskim między 1735 a 1742 r. (zob.: *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, s. 459).

¹⁹ Zapewne syn Krzysztofa Franciszka Sulistrowskiego, chorążego oszmiańskiego w latach 1713-1737.

²⁰ Zapewne chodzi tu o Jana Aleksandra Koreywo, sędziego grodzkiego oszmiańskiego (od 1658 r.) i podstarościm oszmiańskiego (od 1657 r.), zmarłego 25 VIII 1665 r.

documentorum na ręk siedem przepisanych i w roku terazniejszym tysiąc siedemset czterdziestym wtórym miesiąca Augusta trzynastego dnia oddanych do kancelarii Trybunału WKL: *primo* Tysiąc pięćset czterdziestego piątego, Marca trzydziestego dnia, indykta trzeciego przywilej króla Zygmunta Augusta na dobra Kobylnik panu Hrehoremu Hrehorowiczowi Ostykowiczowi kasztelanowi wileńskiemu dany²¹. *Secundo* Tysiąc pięćset sześćdziesiątego wtórego, Septembra dwudziestego czwartego dnia zapis wieczysto darowny od księcia Stefana Zbaraskiego wojewody witebskiego²² żonie swej księżnie Anastazji Mścislawskiej dany. *Tertio* Tysiąc pięćset siedemdziesiątego dziewiątego Julii dziewiętnastego prawo wieczyste na Kobylnik od Anastazji księżniczki mścislawskiej mężowi księciu Zbaraskiemu, wojewodzie trockiemu²³. *Quarto* Tysiąc pięćset dziewięćdziesiąt piątego, Marca piętnastego prawo wieczyste na dobra Kobylnik od księcia Hrehorego Sanguszki²⁴ panu Janowi Abramowiczowi wojewodzie smoleńskiemu²⁵. *Quinto* tysiąc sześćset dziesiątego, Decembra dwudziestego trzeciego dnia proces jejmość Pani Abramowiczowej²⁶ wojewodziny smoleńskiej o to, że różni wstępy sobie formują do Puszczy Kobylnickiej. *Sexto* tysiąc sześćset trzeciego maja szesnastego dekret trybunalski między jejmość panią Abramowiczową wojewodziną smoleńską a JP Tęczyńskim miecznym koronnym²⁷. *Septimo* Tysiąc sześćset czwartego maja dwudziestego ósmego dekret oczewisty trybunalski między JP Tęczyńskim, miecznym koronnym a Ichmość PP Abramowiczami²⁸. *Octavo* Tysiąc sześćset czwartego, Augusta dwudziestego siódmego dnia list oddawczy Kobylnika Ichm. Panom Abramo-

²¹ Hrehory Hrehorowicz Ościk, h. Trąby, żonaty z księżniczką Anastazją Michałówną Zasławską - Mścislawską, piastował urząd kasztelana wileńskiego od 1544 r. prawdopodobnie do śmierci 20 IV 1558 r.

²² Książę Stefan Andrzejewicz Zbaraski po raz pierwszy żonaty z Hanną Janówną Zabrzezińską, zaś po raz wtóry z wdową po Hryhorym Ościku, Nastazją w 1559 r., wojewodą witebskim mianowany został w 1555 r.

²³ Zapis ten, obejmujący również obok Kobylnika dwór w Żarach, jest wpisany do ksiąg sądowych Metryki Litewskiej (S. 58, k. 215-217, opublik.: *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*, Санкт-Петербург 1846-1853, т. III, с. 247-249).

²⁴ Hrehory Lwowiec Sanguszko Koszerski był synem Hanny Mikołajówny Ościkówny, starościanki krewskiej i rumborskiej. Zapewne po Ościkach posiadał prawa do Kobylnika.

²⁵ Jan Stanisławowicz Abramowicz, według spisu urzędników województwa smoleńskiego otrzymał nominację na wojewodę smoleńskiego dopiero 10 II 1596 r.; być może tej nominacji spodziewał się wcześniej, gdyż jego poprzednik na tej godności, Jan Janowicz Wołmiński zmarł w końcu 1595 r.

²⁶ Dorota Wołowiczówna, córka Hrehorego Wołowicza kasztelana nowogródzkiego i Zofii Iwanówny Sapieżanki.

²⁷ Jest to Gabriel Tęczyński, piastujący ten urząd od 14 III 1603 do 30 IV 1606 r., po czym awansował na wojewodę lubelskiego.

²⁸ To jest Dorotą wdową po Janie Abramowiczu, wojewodziną smoleńską i jej synem Mikołajem, późniejszym wojewodą trockim.

wiczom. *Nono* Tysiąc sześćset czternastego, Julii trzeciego dnia granica opisana przez kompromis między dobrami Jasiewem (!) a Kobylnikiem²⁹. *Decimo* Tysiąc sześćset piętnastego, Maja dwudziestego piątego dnia ograniczenie kompromisarskie gruntów plebanii kobylnickiej z dobrami dwornymi kobylnickimi. *Undecimo* Tysiąc sześćset dziewiętnastego, Septembra piątego dnia dekret podkomorski między Ichm. Panami Dłużniewskimi³⁰ a Ichm. Panami Abramowiczami possesorami Kobylnika. Tysiąc siedemset trzydziestego pierwszego, Apryla dwudziestego pierwszego dnia prawo wieczyste przedaźne na Kobylnik od jaśnie panów Chomińskich starostów Oszmiańskich³¹ małżonków JWW Ichm. Panom Oskirkom kasztelanom nowogródzkim małżonkom dane³². Tysiąc siedemset trzydziestego pierwszego Apryla dwudziestego pierwszego dnia assekuracja od tychże JWW Ichm. Panów Chomińskich JWW Ichm panom Oskirkom kasztelanom nowogródzkim dane na wrócenie i oddanie papierów. Tysiąc siedemset trzydziestego pierwszego, Augusta trzynastego proces w Trybunale JW. Im. Pana Oskierki kasztelana nowogródzkiego na Ichm. Panów Chomińskich. Tysiąc siedemset trzydziestego szóstego, Januarii dwudziestego ósmego proces JWW Ichm. Panów Oskierków na Ichm. Panów Chomińskich³³. Tysiąc siedemset trzydziestego siódmego Maja trzynastego, dekretał w sprawie Ichm. Panów Oskierków z Ichm. Panami Chomińskimi. Tysiąc siedemset czterdziestego, Septembra szesnastego dnia dekret kontumacyjny w sprawie JW. Im. pana Oskierki kasztelana nowogródzkiego z Ichm. Panami Chomińskimi i list pojezdny kopia załohy po wszystkich graniczących kompetitorów na rok tysiąc siedemset czterdziesty pierwszy wyniesionej. U tego rejestra podpis ręki JM pana regenta kopijnego tymi słowy: Ejtmin regent kopijny Trybunalski, który to registr za podaniem onego przez wyż wyrażoną osobę ad acta jest do ksiąg grodzkich powiatu oszmiańskiego przyjęty i wpisany.

JPJP Zabłocki rejestrowy.

²⁹ Chodzi tu niewątpliwie o Jasię, wspomniany wyżej jako majątność nabyta przez Jana Karola Korsaka od Janusza Kiszki, późniejszego wojewody połockiego (od 1621 r. — zob.: T. Wasilewski, *Kiszka Janusz, h. Dąbrowa*, PSB, t. XII, s. 508-510) i przeznaczoną na uposażenie bursy dla studentów Akademii Wileńskiej.

³⁰ Chodzi tu o Jana Dłużniewskiego, syna Marcina, i jego żonę (Marcin już w 1616 r. nazwany był przez syna nieboszczykiem).

³¹ Starostą oszmiańskim był od 1728 do 1736 r. Ludwik Jakub Chomiński, wcześniej marszałek oszmiański.

³² Antoni Oskierko, od 1726 r. kasztelan nowogródzki.

³³ Chodzi to już zapewne o któregoś z synów Antoniego Oskierki — Gerwazego Ludwika, Rafała Alojzego, Michała Stefana, Bogusława Leopolda, Kazimierza Macieja lub Marcina Teodora (zob.: В. Пазднякоў, *Аскеркі і Аскіркi*, [w:] *Вялікае Княства Літўскае. Энцыклапедыя*, т. 1, Мінск 2007, с. 257-258).

Jan Tęgowski — doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu w Białymstoku, kierownik Zakładu historii średniowiecza i nauk pomocniczych historii do końca XVIII w. w Instytucie Historii UwB; zainteresowania badawcze koncentrują się wokół dziejów średniowiecznych Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego, dynastycznej genealogii średniowiecznej i wczesnonowożytnej Korony, Wielkiego Księstwa Litewskiego i Rusi; zajmuje się też heraldyką i edytorstwem źródeł; jest autorem monografii „Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów” oraz licznych artykułów, głównie z dziedziny genealogii.